

Aproximació a la vida i obra de Sofia Salvador i Monferrer (1925-1995)

Pere-Enric Barreda

Doctor en Filologia Clàssica.

Professor de Filologia Llatina a la Universitat de Barcelona.

Patró de la Fundació Carles Salvador, de Benassal

Este article en record dels 80 anys del naixement i 10 de la mort de Sofia és continuació d'un de 1997 publicat a la web *Aspectes de Benassal* i al diari *Levante* amb motiu del cinquantenari de la publicació del seu llibret de poesia *Jardinet*. La síntesi següent s'ha pogut elaborar pel fet que des de 1982, data de la primera entrevista, la vaig visitar sovint i fins i tot en algun cas vam col·laborar en algun treball, així com per la recent consulta de la documentació existent sobre ella a la Fundació Carles Salvador. Agraesc a més a Enric Monferrer, vidu de Sofia, les observacions que m'ha fet en llegir-li el text.

1. Una vida de treball

Sofia va nèixer a Benassal el 22 de juny de 1925, a la casa de la Plaça d'en Balasc, filla de Carles Salvador i de Sofia Monferrer. Tenia un germà, Carles, sis

Sofia Salvador de petita amb el germà Carles, els pares Carles i Sofia i els avis Ramon i Maria.

anys més gran. Després de marxar amb els pares a Benimaclet el 1934, va cursar els estudis de batxillerat a València. Després de la mort del pare, el juny de 1959 va tornar a Benassal definitivament amb la seua mare, i va exercir de mestra rural a l'escola del Pla del Sabater de Culla i a la del Mas del Pla d'Ares fins que el 1961 es casà amb Enric Monferrer. L'any següent va nèixer l'únic fill del matrimoni, Enric. Una sèrie de circumstàncies familiars i de salut contràries la van

afectar, però es va sobreposar i exercí de professora de Valencià al Centre de Recursos de Base comarcal els cursos 1985-86 i següent, i presidí la Comissió Examinadora de la Junta Qualificadora de Valencià, de Castelló des de 1992. Tanmateix, el setembre de 1994, en plena activitat, li detectaren una afecció biliar que li causà la mort el 18 de gener de 1995.

Va començar a conrear la literatura els difícils anys de la postguerra. Va escriure poesia des del 1942 (recollida en bona part al llibret de versos *Jardinet*, de 1947) al llarg de tota la vida, i també narracions des de 1938, que en part publicà a diverses revistes. Va participar a les celebracions anomenades *Taula de Poesia*, i va col·laborar, en especial els darrers anys de la seua vida, amb articles en diverses publicacions especialitzades. No va descurar l'estudi sobre el seu poble, manifestat en especial a l'apèndix al mai prou preat llibre *Les festes de Benassal* del seu pare i un notable nombre d'articles sobre la vila on va nàixer. Aquests només en part es van recollir al llibre 1 de *Benassal. Recull bibliogràfic de textos*, edició que va comptar amb la seua orientació i col·laboració.

Com Carles Salvador, va ser cronista efectiva —tot i que no oficial— de Benassal i la persona que resolgué els majors dubtes i va fer les explicacions més adients sobre el seu poble i la seua comarca. Això li va permetre preparar les edicions dels *Goigs de Sant Cristòfol* i dels de Sant Roc per encàrrec de l'alcalde Tomàs Fabregat. Després, des de 1971 fa gestions amb Perfecto Artola per recuperar la música del *Cant de l'escola* de Salvador, que, amb la seua adaptació poètica, va esdevenir el 1974 *Himne a Benassal* per iniciativa de l'alcalde Abelard Escrig. Va escriure el 1980 la *Crida de Festes*, amb la qual s'inauguren oficialment les Festes de Benassal tots els anys des del balcó de la Casa de la Vila. Posseïa des de 1982, any de la seua institució, la insígnia d'or de la vila de Benassal, que li va imposar l'alcalde Manuel Pitarc.

El seu treball més meritori és la fidelitat i constància amb què ha conservat i divulgat l'important llegat literari i gramatical del seu pare Carles Salvador. Un primer exemple és l'edició el 1957 del recull *Parleu bé*, i després el seu esperit de col·laboració amb tot el que significués estudi i promoció de la nostra literatura i cultura es fa palés amb el gran nombre de visites que desfilaren per la seua casa pairal benassalenca. La major part dels estudis apareguts sobre el seu pare han comptat amb la seua col·laboració. La seua excel·lent memòria, i el tracte que va tenir, les dècades de 1940 i 1950, amb tot el món literari i cultural valencià —i no sols valencianista—, testimoniat en una rica correspondència i records personals, han estat indispensables moltes vegades per clarificar els estudis sobre dita època.

Fins poc abans d'emmalaltir havia recorregut una per una les principals biblioteques i hemeroteques de Castelló i de València portant endavant, a la seua avançada edat, una complexa recerca per completar, tant com fóra possible, la bibliografia del seu pare. Si tenim en compte que s'havia de desplaçar cada vegada des de Benassal, l'esforç encara té més mèrit, car els col·laboradors érem pocs. Les seues darreres contribucions es van redactar després de portar endavant quasi quaranta anys de conservació i recull dels escrits i papers

del seu pare, sobretot amb motiu del 60 aniversari de les Normes de Castelló i, en especial, el 1993. Aquest any, centenari del naixement de Carles, va participar en la majoria d'actes i va redactar diversos articles i conferències, en especial la llegida a Morella el mes de juliol, en què va tenir l'oportunitat de desfer alguna de les llegendes infundades que sobre el seu pare s'havien anat elaborant. També va obtenir el guardó de *Valenciana de l'any* de la Fundació Huguet de Castelló de la Plana.

Entre 1991 i 1994 també va tenir una breu actuació política que la portà a presentar-se a les llistes del partit Unitat del Poble Valencià, primer a les eleccions a les Corts Valencianes i després, en coalició amb Convergència i Unió i el Partit Socialista de Mallorca, a les eleccions al Parlament Europeu. Va participar a diversos mítings, com els fets a Benassal el 18 de maig de 1991 i el 8 de maig de 1994.

Sofia Salvador cap al 1975

Al final, va participar el mateix any 1994 en els actes del 750è aniversari de la Carta de Població de Culla, fet que li va suposar el retrobament amb els seus alumnes del Pla del Sabater. Precisament és la Biblioteca Municipal de la capital de la Setena la que conserva el seu darrer autògraf, datat el 29 de desembre. En morir no feia ni quinze dies que li havia parlat per darrera vegada, i encara volia organitzar coses, acabar d'endreçar papers del seu pare, fer retolar algunes fotografies... Però la malaltia avançà ràpidament i no li deixà acabar res, com ja s'imaginava amb gran clarividència i com resa l'epitafi "la vida és curta i etern el record", igual al dels seus pares.

El 18 de gener era soterrada al Fossar de Loreto, un fred i ventós dia d'hivern, que feia evocar uns versos del poema del seu pare «Els xiprers del Calvari», de *Cant i encant de Benassal* (1945). Salvador es dirigia als arbres demanant-los que *Quan, la planeta resolta / d'aquest mon viure mesquí, / fred em duguen per ací, / canteu, xiprers, una absolta / amb veus de vent per a mi*. Tanmateix, com va morir i el van soterrar a Benimaclet, els xiprers del Calvari de Benassal no pogueren complir el seu prec. Haurien d'esperar 40 anys per cantar-li aquella absolta a la seua filla, que també els havia recordat al seu assaig *Passejades i vivències en record*, publicat al volum 3 de *Benassal. Recull bibliogràfic de textos*.

La premsa castellonenca es feu ressò de la seua mort el dia següent, amb articles de Jesús Huguet (*Un exemple*), Vicent Pitarch (*¡Adéu a la nostra Sofia!*), Francesc Pérez i Moragon (*Un record*), Antoni Porcar (*Ha mort una gran valencianista*), Antoni Royo (*En la mort de Sofia Salvador*), Antoni Albalat (*Sofia Salvador: un estel*), i declaracions de Francesc Solsona, president de la Diputació, i Vicent Simbor, entre altres.

Sofia Salvador cap al 1965

2. Una obra polifacètica

En bona part inèdita, la part publicada aparegué bé de forma independent (*Jardinet*), o bé a les següents publicacions: *L'Aiguadolç* (València), *Almanaque de Las Provincias* (València), *L'Altar del Mercat* (València), *Animació* (València), *Benassal. Recull bibliogràfic de textos* (Benassal), *Boletín de Aprendizices de la HIFE* (Castelló de la Plana), *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* (Castelló de la Plana), *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo* (Benicarló), *Canelobre* (Alacant), *Caplletra* (València), *Castellón-Diario* (Castelló de la Plana), *L'Espígol* (Alt Maestrat), *Gaiata núm. 2* (Castelló de la Plana), *Glorieta* (València), *Intento* (Benassal), *Levante – El Mercantil Valenciano* (València), *Libro Fallero* (Borriana), *Llibret de Falla* (Alzira), *Llibret de Falla* (Benimaclet), *Llibret de Falla* (Carrer del Doctor Ferran, València), *Mascletà* (València), *Mediterráneo* (Castelló de la Plana), *Mijares* (Castelló de la Plana), *Nosaltres som futur* (Benassal), *La Patrona de València* (València), *Pensat i Fet* (València), *Penyagolosa* (Castelló de la Plana), *Portaveu de Joventut* (¿), *Programa de Festes* (Benassal), *Programa de Festes* (Benimaclet), *Programa de Festes del Carrer de Sagunt* (València), *Programa de las Fiestas al Santísimo Cristo de la Fe* (València), *Las Provincias* (València), *La Revista* (Barcelona), *IV Taula de Poesia* (València), *Valencia Atracción* (València).

2.1. Poesia

El primer gran apartat de la seua obra és la poesia, on es poden distingir quatre obres principals, de les quals només s'ha publicat *Jardinet* (1947). Es tracta de 16 originals escrits entre 1943 i la data de publicació, tots ells de tema paisatgístic i descriptiu. A partir de llavors va escriure *Finestra de Somnis*, que en una primera versió comprenia 17 originals d'entre els anys 1947 i 1950 aplegats el maig de 1951 per a la IV Taula de Poesia. Tot i l'adquisició per part d'en Salvador Ferrandis Luna, marquès de Valverde, va quedar inèdit, i Sofia hi va afegir posteriorment nous poemes, alguns d'un intens lirisme introspectiu (com "Em floriran violetes"). D'aquesta manera quedà al final configurat amb 36 originals de 1942-1992, en part editats per separat, com va passar amb l'*Himne a Benassal* (amb alguns canvis sobre el *Cant de l'Escola* del seu pare), el *Poema íntim*, la *Crida de Festes*, o tres poemes apareguts el 1989.

Els dos grups restants són *Poemes de Falles*, *Gaiates i Fogueres* (24 originals de 1942-1957 en bona part editats per separat, com als *llibrets* de la Falla de Benimaclet de 1956 i 1957), les *Religioses* (14 originals de 1948-1990, en bona part editats per separat). A més hi ha alguns poemes solts inèdits des de 1942

no compresos a les anteriors obres. Per no allargar massa el present treball hem omès les referències bibliogràfiques dels poemes solts a la relació final.

2.2. Narració

Començà a escriure contes i novel·letes ja el 1938, però només en publicà un el 1949 (i traduït al castellà) abans que el 1951 reunís els 8 que havia escrit i els presentés als Jocs Florals de Lo Rat Penat amb el títol *Una vida* i el lema “Roselles”. L’obra va obtenir el 1r Premi, però no es va publicar. L’acció és sempre senzilla, amb descripcions vives i realistes. El mateix any va escriure la novel·leta *Incomprensió* (publicada), i més endavant el conte faller *Una fallera major* (inèdit), *En hores de pluja* (publicat), *Rondalla* (inèdit) i *Diari (5 a 21 de novembre)* (inèdit).

2.3. Assaig i articles

Formen un apartat ben ric, que començà a conrear als 20 anys i que seguí fins al darrer any de vida. La majoria dels articles són sobre temes de Benassal: *Fiestas en Benasal* és una primerenca crònica de festes de 1945, tema festiu que es repeteix a *El Ball Pla*, *Els Quintos*, l’Apèndix’ a *Les Festes de Benassal* del seu pare, o *Sant Antoni Abat a Benassal*. Més caràcter d’article d’investigació té *Mossèn Salvador Roig en l’ensenyança escolar i la seua ‘Historia de Benasal’*, mentre que *Passejades i vivències en record* és un assaig descriptiu d’indrets als voltants del poble.

Un altre apartat és el referit a la vida i obra del seu pare, sovint en relació a altres escriptors com Alcover, Joan Valls o Maria Ibars (així, *Carles Salvador: de Barbaflorida*, professor a l’Himne de Benassal, *En homenatge a Mossèn Antoni Maria Alcover per la presència de dos autògrafs*, *De l’epistolari de Joan Valls a Carles Salvador*, *Maria Ibars Ibars en el record*, o l’inèdit *Recull de notes per a una biografia de Carles Salvador* font d’articles com *Carles Salvador vist per la seua filla*, o *Carles Salvador i Gimeno, l’home i l’obra*, on fixa dates cronològiques i dades biogràfiques que en algun cas havien estat publicades erròniament, sense caràcter exhaustiu sinó clarificador, per desfer equívocs.

Cal remarcar el *Viatge a Barcelona recordat quaranta-vuit anys després*, que tracta del viatge fet a dita ciutat la Pasqua de 1945, per veure el senyor Casacuberta d’Editorial Barcino, així com els benassalencs Ferran Monterde i Juli Sales, entre el 31 de març i 6 d’abril, amb anècdotes com les del senyor Jaume Rull i el disgust de Ramon Aramon.

Altres tracten aspectes valencianistes, d’excursionisme o sobre ensenyament, com es pot veure a la relació bibliogràfica final. També hi podem incloure els pròlegs, que tenen característiques pròpies. Es tracta del que inicia el recull pòstum *Parleu bé* de Carles Salvador, el del llibret de poemes *Baladre* de Josep Mascarell, el ‘Pòrtic’ del Programa de Festes de Benassal de 1968 o del de Benimaclet de 1970, i finalment el que comença l’itinerari poètic *Un camí i una veu* de 1994.

2.4. Altres

En aquest apartat incloem diversos treballs com parlaments i discursos llegits a diversos actes, dels quals Sofia en conservava sempre una còpia, com es pot veure a la relació bibliogràfica final. També cal esmentar els quaderns i fitxes sobre folklore, un recull que eixampla el fet prèviament pel seu pare, format bàsicament per endevinalles, entrebancs, jocs d'infants, cançons i anècdotes.

2.5. Correspondència

S'han conservat dos arxivadors de cartes rebudes i en molts casos amb còpia de la resposta o carta prèvia de Sofia. Les persones i entitats amb les quals s'escriu són les següents: ACPV, Agustí Alaman, Xavier Albiol, Ajuntament de Benassal, Ajuntament de Dénia, Ajuntament de Teulada, Antoni Albalat, Carme Alcoverro, Lluís Alpera, Maria Àngel, Josep Armiñana, Perfecto Artola, Joaquim Azagra, Antoni M. Badia, Francesc Balanzà, José Barceló, Francesc Barreda Edo, Francesc Barreda Pascual, Pere-Enric Barreda, Pilarín Bayés, Rosa Beser, Emili Beüt, Júlia Blasco, Ricard Blasco (nombrosa), Emili Boïls, Francesc de P. Burguera, Rafael Cano, Manolo Carceller, Antoni-Lluís Carrió, Josep-Maria de Casacuberta, Josep-Maria Casanova, Gonçal Castelló, Agustí Cerdà, Francisco Cerni, Isabel Chova, Ciprià Ciscar, Maria-Teresa Coll, Ricard Colom, Consell Valencià de Cultura, Joan Coromines, Santi Cortés, Carme Cuenca, Eugeni Díaz, Difusora General, Joaquim Dolz, Miguel Domínguez, José Luis Doñate, Antoni Ferrando, Xavier Ferré, Francesc Ferrer Pastor, Vicenta Pastor, Luis Ferrer, Agustí Flors, Avel·lí Flors, Elisa Garcia, Mario Garcia, Gabriel Garcia, Matilde Garcia, Josep Giner, Manuel Girona, Primitiu Gómez Senent, Nicolau-Primitiu Gómez Serrano, Manuel González Martí, Daniel Gozalbo, Josep Gregori, Josep Guia, Jesús Huguet, Maria Ibars, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, Matilde Jerez, Reies Juan, Maria Lázaro, Joan Lerma, Manuel Llorens, Matilde Llòria, Enric Lujan, Emili Marín, Josep Mascarell, Enric Matalí, Enriqueta Matalí, Lluís Messeguer, Francesc de P. Moll, Josep Monferrer, Carles Mulet (nombrosa), Maria Mulet, Obra del Diccionari, Josep Palàcios, Manuel Palau Boix, Encarnació Pallarés, Lolita Panach, Teresa Pascual, M. Pastor, Raquel Payá, Vicente Darío Payá, Francesc Pérez Moragon, Rafael Pérez, Josep Picó, Josep Pineda, Josep Pitarch, Vicent Pitarch, Josep Puig Beltran, Gabriel Puig-Roda, Laura Puig-Roda, Ramon Ràfols, Josep Raga, Josefina Revilla, Carles Ripollés, Emili Roca, Ismael Rosselló, Glòria Sales, Imma Salvador, Josefina Salvador, Àngel Sánchez Gozalbo, Albert Sánchez-Pantoja, Ferran Sanchís, Manuel Sanchis Guarner, Josep-Joaquim Sanchiz, Jesús Sangüesa, Vicent Serra, Ricard Sanmartín, Francesc Serrano, Editorial Sicània, Vicent Simbor (nombrosa), Jordi Solé, Joan Solé, Enric Soler Godes (nombrosa), Joan-Enric Soler, Francesc Solsona, Tomàs Tebé, Rogeli Tena, Albert Thous, V. Tintoré, Joan Valls, Enric Valor,

Jordi Valor, Manuel V. Vilanova, Edelmira Vives, Virginia Zarapico, Ferran Zurriaga.

3. Bibliografia d'obres editades i inèdites en ordre cronològic

Es tracta d'una relació en ordre cronològic dels escrits que es conserven a la Fundació Carles Salvador de Benassal, tant els autògrafs de Sofia com les edicions d'alguns d'aquests, sovint a diaris, setmanaris, programes de festes o revistes d'abast poc més que local que es citen amb el títol sencer per facilitar la seua localització. He usat les abreviatures f i q per indicar, respectivament, el full i la quartilla, i ms o mc per indicar els escrits a mà o a màquina:

- (1938) *Cigronet i Palometa*, conte popular (4 q mc)
- (1942) *Rosa Blanca* o *El miracle de la coveta*, conte (7 q mc)
- (VII-1942) *Pastoret aventurer*, novel·leta (8 q mc)
- (VIII-1942) *Somni de la meua infantesa*, contalla (4 q mc), publ. *Mascletà* 36, 24-I-1953, p. 7; i *Boletín de Aprendizices HIFE* 48, II-1958, p. 19-20.
- (1944) *Una vida*, novel·leta (8 q mc)
- (1945) *Fiestas en Benasal*, article; publ. *Mediterráneo* 31-VIII-1945, p. 5.
- (17-XII-1945) *Peret*, conte (6 q mc)
- (1946) *El huerto de Llorente de Museros*, article; publ. *Las Provincias* 5-III-1946
- (1943-1947) *Jardinet*, València 1947.
- (1947-1950) *Finestra de Somnis*, versió primera (17 poemes, editats en part)
- (1949) *L'ingeni de Violeta*, conte (5 q mc) / *El ingenio de Violeta*, publ. *Mediterráneo* 14-XII-1949, p. 6 (amb pseudònim Baladre)
- (1950) amb Maria Ibars, *La conversió dels jueus*, miracle (no conservat), 1r. premi als Jocs Florals de l'Altar del Mercat.
- (1951) *Sant Vicent i els blasfems*, contalla (5 q mc), publ. *L'Altar del Mercat* 43, IV-1952, s/p.
- (1938-51) *Una vida*, contes i novel·letes (1 *Una vida*, 2 *Peret*, 3 *Cigronet i Palometa*, 4 *L'ingeni de Violeta*, 5 *Somni de la meua infantesa*, 6 *Rosa Blanca*, 7 *Sant Vicent i els blasfems*, 8 *Pastoret aventurer*), premi als Jocs Florals de Lo Rat Penat.
- (1951) *Un miracle del Crist de la Fe*, article, publ. *Programa de las Fiestas al Santísimo Cristo de la Fe*, València 1951, p.6-7.
- (30-VII-1951) *Incomprensió*, novel·leta (4 q mc), publ. *Mascletà* 30, 13-XII-1952, p. 7; *Boletín de Aprendizices HIFE* 52, V-1958, p. 24-25.
- (II-1955) *Una fallera major!!*, conte faller (6 f mc)
- (II-1956) *Llibret de la Falla de Benimaclet*, València 1956. Premiat per Lo Rat Penat amb el Segon Plat de Glòria i un estendard (1957).
- (V-1956) "Pròleg" de Carles Salvador, *Parleu bé! Notes lingüístiques* (8 q mc), publ. València 1957, p. 11-18, i *Sicània* 1, VII-1958, p. 27-28.

(I-1957) *Castellfort i la seua heroïna Francesca Guarch (Recordant el 1r Centenari de la seua naixença)*, article (4 f mc, 6 q ms), publ. *Boletín de Aprendices HIFE* 36, I-1957, p. 12-14.

(II-1957) *Llibret de la Falla de Benimaclet*, València 1957.

(III-1957) *La vila d'Almussafes*, article (3 f mc), publ. *Boletín de Aprendices HIFE* 39, IV-1957, p. 16-17.

(IV-1957) *La vila de Benifaió*, article (3 f mc), publ. *Boletín de Aprendices HIFE* 40, V-1957, p. 16-17.

(IX-1957) *En hores de pluja*, narració (2 f mc), publ. *Boletín de Aprendices HIFE* 45, X-1957, p. 24.

(III-1958) *Prosa poètica de Primavera*, assaig (2 f mc, 2 f ms), publ. *Boletín de Aprendices HIFE* 50, III-1958, 21 (corregit i ampliat XI-1985).

(V-1958) "Pròleg" a Josep Mascarell Gosp, *Baladre*, (1 f mc), publ. València, Sicània 1959, p. 11-13.

(III-1959) *Sant Vicent Ferrer, Catí i el retaule de Jacomart*, article (3 f mc), publ. *L'Altar del Mercat* 50, IV-1959, s/p; *Boletín de Aprendices HIFE* 57, I-1959, 25-26.

(VII-1966) edició dels *Gojos al Gloriós Sant Cristòfol*, publ. Castelló, La Gavina, 1966.

(VII-1966) edició dels *Gozos a San Roque*, publ. Castelló, La Gavina, 1966.

(VII-1968) "Pòrtic" (1 f mc), publ. *Programa de Festes de Benassal*, Castelló 1968, s/p.

(26-VIII-1970) "Records i prec" (2 f mc, 2 f ms), publ. *Programa de Fiestas del Cristo de la Providencia, San Abdón y San Senén*, Benimaclet 1970, s/p.

(VIII-1972) *El Ball Pla*, article (2 f mc, 2 f ms), publ. *Intento* 21, IX-1972, p. 6; *Benassal* 1, 1989, p. 269-270.

(VII-1973) *Els Quintos*, article (2 f mc, 2 f ms), publ. *Intento* 31, VII-1973, p. 8-9; *Benassal* 1, 1989, p. 271-272.

(V-1974) *Himne a Benassal (Cant de l'Escola de Carles Salvador*, modificat), publ. Castelló 1974 (reeditat el 1980), *Benassal* 1, 1989, p. 226.

(VIII-1980) *Crida de Festes* (2 f ms), publ. *Programa de festes de Benassal*, Castelló 1981, p. 3; *Benassal* 1, 1989, p. 267-268.

(XI-1980) *Mossèn Salvador Roig en l'ensenyança escolar i la seua 'Historia de Benasal'*, article (12 q ms, 10 f mc); publ. *Penyagolosa*, II ep, 16, IV/VI-1981, s/p; *Benassal* 1, 1989, p. 273-280.

(23-VII-1982) *Carles Salvador: de 'Barbaflorida, professor' a l'Himne de Benassal'*, article (5 f mc); publ. *Las Provincias* 1-VIII-1982; *Mediterráneo* 5-VIII-1982; *Benassal* 1, 1989, p. 281-283.

(5-VIII-1982) *A Carles Recio*, article (1 f mc), publ. *Las Provincias* 11-VIII-1982, p. 19.

(10-XII-1982) *Cloenda de l'Homenatge a en Carles Salvador amb motiu del Cinquantenari de les Normes de Castelló*, parlament (3 f mc)

(10-XII-1982) *De l'homenatge a Carles Salvador a Benassal pel Cinquantenari de les Normes de Castelló*, article (2 f mc)

(VII-1984) *Benassal, mai vist!*, article (2 f mc), publ. *Mediterráneo* 30-VIII-1984.

(21-XII-1984) *Rondalla*, narració (5 f ms)

(3-IV-1986) *Presentació del II Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Benassal*, parlament (1 f mc).

(IV-1986) 'Apèndix' a Carles Salvador, *Les Festes de Benassal* (24 f mc), publ. Castelló, Diputació, 1987, p. cxi-cxxxix.

(V-1986) *En homenatge a Mossèn A. Maria Alcover per la presència de dos autògrafs*, article (8 f mc), publ. *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* 63, 1987, p. 245-250; *Benassal* 1, 1989, p. 284-289.

(I-1987) *Sant Antoni Abat a Benassal*, article (5 f mc), publ. *Mediterráneo* 17-I-1987, p. 5; *Benassal* 1, 1989, p. 290-293.

(24-VI-1987) *Sembra: revista escolar al País Valencià*, article (3 f mc, 3 f ms), publ. *Nosaltres som futur* 2, IV/VI-1987, p. 8-9; *L'Espígal* 4, 1993, p. 30.

(2-VII-1987) *Presentació de 'Les Festes de Benassal'*, parlament (5 f mc, 3 f ms); publ. R. Monferrer, "Les Festes de Benassal, una publicació que dignifica a Benassal", a *Boletín del Centro de Estudios del Maestrazgo* 19, 1987, p. 87-89; *Benassal* 2, 1989, p. 454-458.

(VII-1987) amb Rafael Monferrer – Pere-Enric Barreda – Mercedes Artola, *Castelló, el seu Patró sant Cristòfol i uns Goigs benassalencs*, article (2 f mc), publ. *Mediterráneo* 25-VII-1987, p. 12; *Castellón-Diario* 25-VII-1987, p. 6.

(1988) *Tres poemes del llibre inèdit 'Finestra de Somnis': Poema, Divagació, En floriran violetes*, publ. *Benassal* 1, 1989, p. 265-266.

(1989) *Passejades i vivències en record*, assaig (15 f mc), publ. *Benassal* 3, 1999, p. 35-50.

(20-V-1989) *Escola en valencià al bell marc de Sant Pau*, article (4 f mc), publ. *Animació* 9, I/III-1990, p. 9-12.

(20-V-1989) edició dels 'Textos' de la *Ira Colònia Escolar Valencianista – Sant Pau (Albocàsser)* (4 f mc), publ. València 1990, p. 4-6.

(XII-1989) *De l'epistolari de Joan Valls a Carles Salvador*, article (12 f mc), publ. *Canelobre* 17-18, 1990, p. 189-194.

(18-V-1991) *Idees bàsiques per a la presentació d'Aureli Ferrando, cap de llista a les Corts Valencianes, a Benassal*, parlament (1 f mc)

(XII-1991) *Maria Ibars Ibars en el record*, article (9 f mc), publ. *L'Aiguadolç* 16-17, 1991, p. 9-18.

(20-IV-1992) *La figura de Carles Salvador, signant de les Normes de Castelló / Carles Salvador vist per la seua filla*, article (3 f mc), publ. *Levante* 1-VII-1992, p. 4.

(1942-1992) *Finestra de Somnis*, versió segona (36 poemes, editats en part)

(26-II-1993) *En l'Homenatge a Carles Salvador organitzat per l'Associació Blanquerna (al Casino Antic de Castelló)*, parlament (4 f mc)

(18-V-1993) *Tercera Trobada Comarcal de Col·legis Públics al Prat de Sant Pau*, parlament (1 f mc)

(VI-1993) *Viatge a Barcelona recordat quaranta-vuit anys després*, article (3 f mc), publ. *La Revista. Quaderns de Mil Nou-Cents Trenta-Tres* 19, I-VI 1993, p. 210-211.

(VII-1993) *Carles Salvador i Gimeno, l'home i l'obra*, article (sols proves d'impremta corregides), publ. *Caplletra* 16, 1994, pp. 11-32.

(VII-1993) *Carles Salvador, mestre nacional*, article (5 f mc)

(VIII-1993) *Unes pinzellades sobre Ensenyança Valenciana*, article (1 f mc), publ. *Levante* 15-VIII-1993 i 19-I-1995.

(9-XI-1993) *Homenatge a Carles Salvador a Benassal pels cent anys del seu naixement*, parlament (2 f mc)

(21-XI-1993) *En l'Homenatge de la UPV a Carles Salvador*, parlament (1 f mc)

(17-XII-1993) *En l'homenatge a Carles Salvador a Aiello de Malferit*, parlament (3 f mc)

(1991-1993) *Recull de notes per a una biografia de Carles Salvador*, article (25 q ms)

(V-1994) *Paraules de la roda de premsa i ràdio de Castelló en la seu d'UPV el dilluns 9 de maig de 1994 presentant el partit a les eleccions del Parlament Europeu del 12 de juny de 1994 en la coalició CIU-UPV-PSM*, conferència de roda de premsa (1 f mc) —exposaren el programa Vicent Carda, secretari de comunicació, i els candidats Enric Morera, primer de llista per la UPV, i Vicent Pitarch i Sofia Salvador per Castelló.

(8-V-1994) *UPV, Eleccions europees 1994 a Benassal*, parlament (2 f mc)

(21-V-1994) *Parlament al Saló de Plens de l'Ajuntament de Castelló en rebre el Premi "Valenciana de l'any 1993"* (1 f mc)

(VI-1994) *Paraules al míting de cloenda de la campanya electoral de la UPV a Torreblanca a les 22 hores del divendres 10 de juny de 1994 al saló d'actes de la Biblioteca Municipal*, parlament de míting (2 f mc). —parlaren Josep-Maria Panyella, regidor de l'ajuntament per la UPV i els dos candidats Vicent Pitarch i Sofia Salvador (activitat de Carles Salvador a favor de l'escola valenciana, i necessitat d'intervenció del valencianisme en política).

(VII-1994) "Pròleg" a *Una veu i un camí. Itinerari-homenatge a Carles Salvador* (2 f mc), publ. Benicarló, Conselleria d'Educació i Ciència, 1995, p. 5-6.

(¿) *Diari (5 a 21 de novembre, narració* (15 f ms)

(¿) *Qui té por pel valencià?*, parlament (3 f mc)